

Συλλογή της Νομολογίας

ΑΠΟΦΑΣΗ ΤΟΥ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟΥ (πρώτο τμήμα)

της 25ης Νοεμβρίου 2020 *

[Κείμενο όπως έχει διορθωθεί με διάταξη της 20ής Ιανουαρίου 2021]

«Προδικαστική παραπομπή – Προστασία των καταναλωτών – Καταχρηστικές ρήτρες των συμβάσεων που συνάπτονται με καταναλωτές – Οδηγία 93/13/ΕΟΚ – Συνέπειες της διαπίστωσης του καταχρηστικού χαρακτήρα ορισμένης ρήτρας – Αντικατάσταση της καταχρηστικής ρήτρας – Τρόπος υπολογισμού του κυμαινόμενου επιτοκίου – Επιτρεπτό – Παραπομπή των συμβαλλομένων μερών σε διαπραγματεύσεις»

Στην υπόθεση C-269/19,

με αντικείμενο αίτηση προδικαστικής αποφάσεως δυνάμει του άρθρου 267 ΣΛΕΕ, που υπέβαλε το Curtea de Apel Cluj (εφετείο Cluj, Ρουμανία) με απόφαση της 27ης Φεβρουαρίου 2019, η οποία περιήλθε στο Δικαστήριο στις 29 Μαρτίου 2019, στο πλαίσιο της δίκης

Banca B. SA

κατά

A.A.A.,

ΤΟ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟ (πρώτο τμήμα),

συγκείμενο από τους J.-C. Bonichot, πρόεδρο τμήματος, L. Bay Larsen, C. Toader, M. Safjan και N. Jääskinen (εισηγητή), δικαστές,

γενικός εισαγγελέας: G. Pitruzzella

γραμματέας: A. Calot Escobar

έχοντας υπόψη την έγγραφη διαδικασία και κατόπιν της προσκλήσεως που απηύθυνε στους διαδίκους της κύριας δίκης και στους ενδιαφερομένους κατά το άρθρο 23 του Οργανισμού του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης να απαντήσουν εγγράφως στις ερωτήσεις του Δικαστηρίου,

λαμβάνοντας υπόψη τις παρατηρήσεις που υπέβαλαν:

- η Banca B. SA, εκπροσωπούμενη από τους R. Trăilescu, I.-C. Șerban, D. Cristea και E. Tudose, avocați,
- ο A.A.A., εκπροσωπούμενος από την C. Neamț, avocată,

* Γλώσσα διαδικασίας: η ρουμανική.

[Όπως έχει διορθωθεί με διάταξη της 20ής Ιανουαρίου 2021]

- η Ρουμανική Κυβέρνηση, εκπροσωπούμενη αρχικώς από τον C.-R. Cantăr και τις E. Gane, O.-C. Ichim και L. Lițu, και στη συνέχεια από τις E. Gane, O.-C. Ichim και L. Lițu,
- η Κυβέρνηση του Ηνωμένου Βασιλείου, εκπροσωπούμενη από την Z. Lavery και τον S. Brandon, επικουρούμενους από την A. Howard, barrister,

[Όπως έχει διορθωθεί με διάταξη της 20ής Ιανουαρίου 2021]

- η Ευρωπαϊκή Επιτροπή, εκπροσωπούμενη από την C. Gheorghiu και τον N. Ruiz García,

κατόπιν της αποφάσεως που έλαβε, αφού άκουσε τον γενικό εισαγγελέα, να εκδικάσει την υπόθεση χωρίς ανάπτυξη προτάσεων,

εκδίδει την ακόλουθη

Απόφαση

- 1 Η αίτηση προδικαστικής αποφάσεως αφορά την ερμηνεία του άρθρου 6, παράγραφος 1, της οδηγίας 93/13/ΕΟΚ του Συμβουλίου, της 5ης Απριλίου 1993, σχετικά με τις καταχρηστικές ρήτρες των συμβάσεων που συνάπτονται με καταναλωτές (ΕΕ 1993, L 95, σ. 29).
- 2 Η αίτηση αυτή υποβλήθηκε στο πλαίσιο ένδικης διαφοράς μεταξύ της τράπεζας Banca B. SA και του Α.Α.Α., σχετικά με τον φερόμενο ως καταχρηστικό χαρακτήρα και την απόλυτη ακυρότητα διαφόρων ρητρών σύμβασης πίστωσης για τη χορήγηση προσωπικού δανείου την οποία είχε συνάψει ο Α.Α.Α. με την ως άνω τράπεζα.

Το νομικό πλαίσιο

Το δίκαιο της Ένωσης

- 3 Από την εικοστή τέταρτη αιτιολογική σκέψη της οδηγίας 93/13 προκύπτει ότι οι δικαστικές αρχές και τα διοικητικά όργανα των κρατών μελών πρέπει να διαθέτουν τα κατάλληλα και αποτελεσματικά μέσα ώστε να θέτουν τέρμα στην εφαρμογή των καταχρηστικών ρητρών στις συμβάσεις που συνάπτονται με τους καταναλωτές.
- 4 Το άρθρο 3, παράγραφος 1, της οδηγίας ορίζει τα εξής:
«Ρήτρα σύμβασης που δεν απετέλεσε αντικείμενο ατομικής διαπραγμάτευσης, θεωρείται καταχρηστική όταν παρά την απαίτηση καλής πίστης, δημιουργεί εις βάρος του καταναλωτή σημαντική ανισορροπία ανάμεσα στα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις των μερών, τα απορρέοντα από τη σύμβαση.»
- 5 Κατά το άρθρο 6, παράγραφος 1, της οδηγίας:
«Τα κράτη μέλη θεσπίζουν διατάξεις σύμφωνα με τις οποίες οι καταχρηστικές ρήτρες σύμβασης μεταξύ επαγγελματία και καταναλωτή, τηρουμένων των σχετικών όρων της εθνικής νομοθεσίας, δεν δεσμεύουν τους καταναλωτές, ενώ η σύμβαση εξακολουθεί να δεσμεύει τους συμβαλλόμενους, εάν μπορεί να υπάρξει και χωρίς τις καταχρηστικές ρήτρες.»

- 6 Το άρθρο 7, παράγραφος 1, της οδηγίας ορίζει τα εξής:

«Τα κράτη μέλη μεριμνούν ώστε, προς το συμφέρον των καταναλωτών, καθώς και των ανταγωνιζόμενων επαγγελματιών, να υπάρχουν τα κατάλληλα και αποτελεσματικά μέσα, προκειμένου να πάψει η χρησιμοποίηση των καταχρηστικών ρητρών στις συμβάσεις που συνάπτονται από έναν επαγγελματία με καταναλωτές.»

Το ρουμανικό δίκαιο

- 7 Ο Legea nr. 193/2000 privind clauzele abuzive din contractele încheiate între profesioniști și consumatori (νόμος 193/2000 περί των καταχρηστικών ρητρών στις συμβάσεις που συνάπτονται μεταξύ επαγγελματιών και καταναλωτών, στο εξής: νόμος 193/2000) μετέφερε στο ρουμανικό δίκαιο την οδηγία 93/13.
- 8 Κατά το άρθρο 6 του νόμου 193/2000, οι καταχρηστικές ρήτρες που περιλαμβάνονται στη σύμβαση και έχουν διαπιστωθεί είτε από τον ενδιαφερόμενο προσωπικά είτε μέσω εξουσιοδοτημένων από τον νόμο οργάνων, δεν παράγουν αποτελέσματα έναντι του καταναλωτή και η σύμβαση εξακολουθεί να ισχύει με τη συγκατάθεση του καταναλωτή, μόνον εφόσον τούτο είναι δυνατόν και χωρίς τις εν λόγω ρήτρες.
- 9 Κατά το άρθρο 7 του εν λόγω νόμου, εφόσον η σύμβαση είναι αδύνατον να συνεχίσει να παράγει αποτελέσματα χωρίς τις ρήτρες που θεωρήθηκαν καταχρηστικές, ο καταναλωτής δικαιούται να υπαναχωρήσει από τη σύμβαση και, κατά περίπτωση, να ζητήσει αποζημίωση.
- 10 Το άρθρο 9 quater του Ordonanța Guvernului nr. 21/1992 privind protecția consumatorilor (κυβερνητικού διατάγματος 21/1992, περί προστασίας των καταναλωτών), το οποίο προστέθηκε με το άρθρο II, σημείο 9, του Ordonanța de urgență a Guvernului nr. 174/2008 (επείγοντος κυβερνητικού διατάγματος 174/2008), προβλέπει ότι, στο πλαίσιο των συμβάσεων που συνάπτονται με καταναλωτές, όσοι παρέχουν χρηματοοικονομικές υπηρεσίες υποχρεούνται να τηρούν τους κανόνες του στοιχείου g, οι οποίοι έχουν ως εξής:

«στις συμβάσεις δανείου με κυμαινόμενο επιτόκιο εφαρμόζονται οι ακόλουθοι κανόνες:

1. η διακύμανση του επιτοκίου πρέπει να είναι ανεξάρτητη από τη βούληση του παρέχοντος τις χρηματοοικονομικές υπηρεσίες και να σχετίζεται με τις διακυμάνσεις επαληθεύσιμων δεικτών αναφοράς οι οποίοι προβλέπονται στη σύμβαση ή με τις νομοθετικές τροποποιήσεις που την επιβάλλουν·

2. το επιτόκιο μπορεί να κυμαίνεται ανάλογα με το επιτόκιο αναφοράς του παρέχοντος τις χρηματοοικονομικές υπηρεσίες, εφόσον αυτό έχει ενιαία εφαρμογή σε όλα τα προσφερόμενα από αυτόν χρηματοοικονομικά προϊόντα και δεν υπερβαίνει το συμβατικά καθοριζόμενο όριο.»

Η διαφορά της κύριας δίκης και τα προδικαστικά ερωτήματα

- 11 Στις 5 Ιουνίου 2007, ο Α.Α.Α. συνήψε σύμβαση πίστωσης για τη χορήγηση προσωπικού δανείου με την Banca B. Η σύμβαση αυτή εξασφαλίστηκε με υποθήκη πρώτης τάξης, ποσού 182 222 ευρώ, εκ των οποίων 179 000 ευρώ αντιστοιχούσαν σε προσωπικό δάνειο ονομαζόμενο «Maxicredit», με σταθερό επιτόκιο για ένα έτος, και 3 222 ευρώ στην προμήθεια χορήγησης του δανείου, για χρονικό διάστημα 300 μηνών.

- 12 Από την απόφαση περί παραπομπής προκύπτει ότι η σύμβαση περιείχε τις εξής συμβατικές ρήτρες:
- το άρθρο 5 της επίμαχης σύμβασης δανείου όριζε ετήσιο επιτόκιο 7,4 % για το πρώτο έτος του δανείου και, στη συνέχεια, τρέχον επιτόκιο που αναπροσαρμόζοταν με βάση το αναρτώμενο στα καταστήματα της τράπεζας κυμαινόμενο επιτόκιο αναφοράς, προσαυξημένο κατά 1,5 εκατοστιαία μονάδα·
 - σύμφωνα με το άρθρο 2.6 των γενικών όρων χορήγησης του δανείου, οι οποίοι προσαρτήθηκαν στη σύμβαση, κατά τη διάρκεια του δανείου, το τρέχον επιτόκιο μπορούσε να μεταβάλλεται ανάλογα με τη εξέλιξη του «ενιαίου δείκτη εξυπηρέτησης των οφειλών του πελάτη» προς την τράπεζα·
 - δυνάμει του άρθρου 2.10, στοιχείο α, των γενικών όρων, κατά τη διάρκεια του δανείου, η τράπεζα μπορούσε να αναπροσαρμόζει τα επιτόκια, χωρίς τη συγκατάθεση του οφειλέτη, ανάλογα με το κόστος χρηματοδότησης του δανείου, το δε νέο επιτόκιο ίσχυε από την ημερομηνία της αναπροσαρμογής για όλο το υπόλοιπο του δανείου. Η αναπροσαρμογή του κυμαινόμενου επιτοκίου συνεπαγόταν τον εκ νέου υπολογισμό των οφειλόμενων τόκων·
 - κατά το άρθρο 2.10, στοιχείο β, των γενικών όρων, για τα δάνεια με κυμαινόμενο επιτόκιο το οποίο καθοριζόταν βάσει ενός δείκτη αναφοράς, του LIBOR ή του Euribor, το επιτόκιο μπορούσε να αναπροσαρμόζεται ανάλογα με την εξέλιξη του δείκτη αναφοράς·
 - δυνάμει του άρθρου 2.11 των γενικών όρων, η τράπεζα αναρτούσε στα καταστήματά της το νέο επιτόκιο, όπως αναπροσαρμόζοταν ανά εξαμήνο, από την ημερομηνία ισχύος της αναπροσαρμογής, και το επιτόκιο αυτό εφαρμόζοταν στο υπόλοιπο του δανείου κατά την ως άνω ημερομηνία·
 - στην περίπτωση των πιστώσεων, η γνωστοποίηση στον οφειλέτη της αναπροσαρμογής του ετήσιου επιτοκίου και του επικαιροποιημένου χρονοδιαγράμματος εξόφλησης γινόταν με συστημένη επιστολή με απόδειξη παραλαβής ή με απόσπασμα λογαριασμού το οποίο παραλάμβανε δωρεάν ο οφειλέτης από τα καταστήματα της τράπεζας·
 - κατόπιν της αναπροσαρμογής του επιτοκίου από την τράπεζα, η μη εξόφληση, εκ μέρους του οφειλέτη, εντός 10 ημερών από τη λήψη γνώσης της αναπροσαρμογής, του υπολοίπου του δανείου και των επ' αυτού τόκων λογιζόταν ως αποδοχή του νέου επιτοκίου.
- 13 Στις 9 Ιουνίου 2017, ο A.A.A. άσκησε αγωγή κατά της Banca B. ενώπιον του Tribunalul Specializat Cluj (δικαστηρίου εμπορικών διαφορών Cluj, Ρουμανία) με αίτημα να αναγνωριστεί η απόλυτη ακυρότητα, λόγω του καταχρηστικού τους χαρακτήρα, των ρητρών της επίμαχης σύμβασης δανείου οι οποίες αφορούσαν το κυμαινόμενο επιτόκιο και, κατά συνέπεια, να ακυρωθεί το χρονοδιάγραμμα εξόφλησης που είχε καταρτιστεί κατ' εφαρμογήν των ρητρών αυτών. Ζήτησε επίσης να υποχρεωθεί η εναγομένη να τροποποιήσει τις εν λόγω ρήτρες και να του επιστρέψει το αχρεωστήτως καταβληθέν ποσό που προκύπτει λόγω της διαπίστωσης του καταχρηστικού χαρακτήρα των ρητρών. Ενώπιον του εν λόγω δικαστηρίου, ο A.A.A. υποστήριξε, μεταξύ άλλων, ότι οι επίμαχες ρήτρες παρείχαν στην Banca B. τη δυνατότητα αυθαίρετης αναπροσαρμογής του επιτοκίου και κατ' αυτόν τον τρόπο έθιγαν τα έννομα συμφέροντά του ως καταναλωτή.
- 14 Με απόφαση της 23ης Ιανουαρίου 2018, το ως άνω δικαστήριο δέχθηκε εν μέρει την αγωγή του A.A.A. Μεταξύ άλλων, διαπίστωσε τη μερική απόλυτη ακυρότητα της ρήτρας του άρθρου 5 της επίμαχης σύμβασης δανείου, μόνον όσον αφορά τον μηχανισμό καθορισμού του κυμαινόμενου επιτοκίου και καθόσον όριζε ότι το τρέχον επιτόκιο αντιστοιχούσε στο κυμαινόμενο επιτόκιο που αναρτάται στα καταστήματα της τράπεζας, καθώς και του άρθρου 2.6, του άρθρου 2.10, στοιχείο α, και του άρθρου 2.11, τα οποία παρατέθηκαν στη σκέψη 12 της παρούσας απόφασης. Διαπίστωσε την

απόλυτη ακυρότητα της ρήτρας του άρθρου 2.10, στοιχείο b, της επίμαχης σύμβασης δανείου, καθόσον η τράπεζα είχε μόνον δυνατότητα, αλλά όχι υποχρέωση, να αναθεωρεί το κυμαινόμενο επιτόκιο βάσει των δεικτών αναφοράς που όριζε η σύμβαση, ήτοι του LIBOR ή του Euribor.

- 15 Επιπλέον, υποχρέωσε την Banca B. να διευκρινίσει το περιεχόμενο της ρήτρας της επίμαχης σύμβασης δανείου η οποία αφορούσε τους τόκους, προσδιορίζοντας, σύμφωνα με τα κριθέντα από το εν λόγω δικαστήριο, τα επιμέρους στοιχεία του επιτοκίου και το ύψος των τόκων. Αφενός, το προβλεπόμενο από το άρθρο 5 της σύμβασης περιθώριο έπρεπε να οριστεί σε 1,5 εκατοστιαία μονάδα, προσανξημένο κατά τον δείκτη Euribor 6 μηνών. Αφετέρου, η αναπροσαρμογή του επιτοκίου έπρεπε να εξαρτάται αποκλειστικά από τους δείκτες αναφοράς Euribor 6 μηνών πλέον του σταθερού περιθωρίου της τράπεζας, το οποίο μπορούσε να τροποποιηθεί μόνο με γραπτή συμφωνία των μερών, και, επομένως, το επιτόκιο θα αναπροσαρμοζόταν βάσει των διακυμάνσεων του δείκτη Euribor 6 μηνών.
- 16 Κατά το Tribunalul Specializat Cluj (δικαστήριο εμπορικών διαφορών Cluj), ο αποκλεισμός της εφαρμογής της ρήτρας που παρέχει στην τράπεζα αποκλειστικό δικαίωμα ελέγχου του μηχανισμού αναπροσαρμογής του κυμαινόμενου επιτοκίου χωρίς διευκρίνιση των συνεπειών της διαπίστωσης της απόλυτης ακυρότητάς της, θα οδηγούσε στην πράξη σε τροποποίηση της σύμβασης, καθόσον το επιτόκιο θα παρέμενε στο επίπεδο που ίσχυε κατά το πρώτο έτος του δανείου. Τούτο θα ήταν ιδιαίτερα ευνοϊκό για τον επαγγελματία και θα καθιστούσε άσκοπη οποιαδήποτε διαπραγμάτευση επί του σημείου αυτού μεταξύ των συμβαλλομένων μερών. Επιπλέον, το ως άνω δικαστήριο επισήμανε ότι ο καθορισμός σταθερού επιτοκίου θα αποτελούσε τροποποίηση της σύμβασης αντίθετη προς τη συμφωνία των μερών περί κυμαινόμενου επιτοκίου και προς τις διατάξεις του άρθρου 969 του Αστικού Κώδικα το οποίο κατοχυρώνει την αρχή *pacta sunt servanda*.
- 17 Εξάλλου, ελλείψει, κατά τον χρόνο σύναψης της επίμαχης σύμβασης δανείου, εθνικής διάταξης η οποία να διέπει τον καθορισμό του επιτοκίου στις συμβάσεις ενυπόθηκου δανείου, το Tribunalul Specializat Cluj (δικαστήριο εμπορικών διαφορών Cluj) εφάρμοσε κατ' αναλογία τις νομοθετικές διατάξεις που παρατέθηκαν στη σκέψη 10 της παρούσας απόφασης και αφορούν τον τρόπο καθορισμό του επιτοκίου, μολονότι δεν είχαν εφαρμογή *ratione temporis* στην υπό κρίση υπόθεση.
- 18 Στις 15 Οκτωβρίου 2018, η Banca B. άσκησε έφεση κατά της απόφασης του πρωτοβάθμιου δικαστηρίου ενώπιον του αιτούντος δικαστηρίου, του Curtea de Apel Cluj (εφετείου Cluj, Ρουμανία).
- 19 Ενώπιον του αιτούντος δικαστηρίου, η Banca B. υποστηρίζει, κατ' ουσίαν, ότι το πρωτοβάθμιο δικαστήριο τροποποίησε τον επίμαχο τρόπο υπολογισμού του επιτοκίου για όλη τη διάρκεια του δανείου, παραβλέποντας τη βούληση των μερών κατά τη σύναψη της επίμαχης σύμβασης δανείου. Κατά την άποψή της, αποφαινόμενο κατ' αυτόν τον τρόπο, το πρωτοβάθμιο δικαστήριο υπερέβη τα όρια της δικαιοδοσίας του και δεν έλαβε υπόψη την πρόσφατη νομολογία του Δικαστηρίου. Η Banca B. υποστηρίζει επίσης ότι το πρωτοβάθμιο δικαστήριο εσφαλμένως στήριξε την απόφασή του σε διατάξεις που δεν ίσχυαν κατά τη σύναψη της σύμβασης.
- 20 Το αιτούν δικαστήριο εκθέτει ότι στη νομολογία των ρουμανικών δικαστηρίων έχουν εμφανιστεί διαφορετικές προσεγγίσεις για την ερμηνεία και την εφαρμογή του άρθρου 6 του νόμου 193/2000, το οποίο μεταφέρει στο ρουμανικό δίκαιο το άρθρο 6 της οδηγίας 93/13, όσον αφορά το ζήτημα, μεταξύ άλλων, των συνεπειών της διαπίστωσης του καταχρηστικού χαρακτήρα των ρητρών που ορίζουν μηχανισμό καθορισμού του κυμαινόμενου επιτοκίου με αναφορά σε αδιαφανή κριτήρια.
- 21 Δεδομένου ότι η σύμβαση δανείου που συνάπτεται μεταξύ καταναλωτή και επαγγελματία δεν μπορεί να εξακολουθήσει να υφίσταται στην περίπτωση που ο επαγγελματίας παύει να έχει δικαίωμα είσπραξης τόκων, μια μερίδα της νομολογίας εκτιμά ότι εναπόκειται στα συμβαλλόμενα μέρη να διαπραγματευτούν καλόπιστα, πραγματικά και αποτελεσματικά τη ρήτρα που αφορά τον τρόπο καθορισμού του επιτοκίου, ώστε η σύμβαση που έχουν συνάψει να εξακολουθήσει να ισχύει. Άλλη μερίδα της νομολογίας διατάσσει την εφαρμογή, κατά τη λήξη της περιόδου εφαρμογής σταθερού

επιτοκίου που προβλέπεται από τη σύμβαση, επιτοκίου που διαμορφώνεται από το άθροισμα του σταθερού περιθωρίου που ορίζει η σύμβαση δανείου για το δεύτερο έτος του δανείου και εξής και ενός αντικειμενικού, διαφανούς και επαληθεύσιμου δείκτη, όπως του Euribor. Στη νομολογία έχει επίσης εμφανιστεί και η άποψη ότι το επιτόκιο από το δεύτερο έτος του δανείου και εξής αντιστοιχεί στο σταθερό περιθώριο που ορίζει η σύμβαση, το οποίο διατηρείται. Τέλος, κατ' άλλη νομολογιακή άποψη, πρέπει να συνεχίσει να εφαρμόζεται η ρήτρα που αφορά τον τρόπο υπολογισμού του επιτοκίου για το πρώτο έτος.

22 Κατά το αιτούν δικαστήριο, ο προσδιορισμός των συνεπειών της διαπίστωσης του καταχρηστικού χαρακτήρα της ρήτρας που ορίζει τον μηχανισμό καθορισμού του κυμαινόμενου επιτοκίου είναι ουσιώδης για την επίλυση της ενώπιόν του διαφοράς. Αφενός, επιβάλλεται ο προσδιορισμός των συνεπειών, προκειμένου να διαπιστωθεί ποιο είναι το επιτόκιο που πρέπει να εφαρμοστεί στην έννομη σχέση μεταξύ των συμβαλλομένων μερών για το μέλλον. Αφετέρου, είναι αναγκαίος για να μπορέσει το αιτούν δικαστήριο να αποφανθεί επί του αιτήματος του A.A.A. να υποχρεωθεί η Banca B. να επιστρέψει τους αχρεωστήτως καταβληθέντες τόκους. Ειδικότερα, πρέπει να διαπιστωθεί αν το ποσό των αχρεωστήτως καταβληθέντων τόκων αντιστοιχεί στη διαφορά μεταξύ των τόκων που πράγματι κατέβαλε ο συγκεκριμένος καταναλωτής και των τόκων που υπολογίζονται βάσει επιτοκίου που διαμορφώνεται από το περιθώριο 1,5 εκατοστιαίας μονάδας πλέον του δείκτη Euribor 6 μηνών για το χρονικό διάστημα μετά το πρώτο έτος του δανείου, στη διαφορά μεταξύ των τόκων που πράγματι κατέβαλε και εκείνων που υπολογίζονται βάσει του ορισθέντος για το πρώτο έτος του δανείου επιτοκίου ή στη διαφορά μεταξύ των πράγματι καταβληθέντων τόκων και του επιτοκίου που όρισε το δικαστήριο βάσει των πραγματικών περιστάσεων της σύμβασης δανείου.

23 Υπό τις συνθήκες αυτές, το Curtea de Apel Cluj (εφετείο Cluj) αποφάσισε να αναστείλει τη διαδικασία και να υποβάλει στο Δικαστήριο τα εξής προδικαστικά ερωτήματα:

«1) Έχει το άρθρο 6, παράγραφος 1, της οδηγίας [93/13] την έννοια ότι, μετά τη διαπίστωση του καταχρηστικού χαρακτήρα ρήτρας που ορίζει τον μηχανισμό για τον καθορισμό του κυμαινόμενου επιτοκίου με τον τύπο “σταθερό περιθώριο πλέον επιτοκίου αναφοράς που εφαρμόζεται από την τράπεζα με βάση αδιαφανή κριτήρια”, στο πλαίσιο σύμβασης δανείου με σταθερό επιτόκιο μόνο για το πρώτο έτος και με κυμαινόμενο επιτόκιο για τα επόμενα έτη, σύμφωνα με τον προαναφερθέντα τύπο, επιτρέπει στον εθνικό δικαστή να προσαρμόσει τη σύμβαση, καθορίζοντας μέθοδο υπολογισμού του κυμαινόμενου επιτοκίου βάσει διαφανών δεικτών αναφοράς (LIBOR ή Euribor) και του σταθερού περιθωρίου της τράπεζας, υπό το πρίσμα των πραγματικών περιστάσεων της σύμβασης δανείου, με σκοπό την εξασφάλιση καλύτερης προστασίας του καταναλωτή;

2) Σε περίπτωση αρνητικής απάντησης στο ερώτημα αυτό, έχει το άρθρο 6, παράγραφος 1, της οδηγίας [93/13] την έννοια ότι, μετά τη διαπίστωση του καταχρηστικού χαρακτήρα ρήτρας όπως η προαναφερθείσα, επιτρέπει στον εθνικό δικαστή να εφαρμόσει, διά της δικαστικής οδού, σταθερό επιτόκιο μέσω αναφοράς στο σταθερό περιθώριο το οποίο καθορίστηκε για το δεύτερο έτος εκτέλεσης της σύμβασης ή στο σταθερό επιτόκιο του πρώτου έτους;

3) Σε περίπτωση αρνητικής απάντησης στο ερώτημα αυτό, έχουν το άρθρο 6, παράγραφος 1, της οδηγίας [93/13] και η αρχή της αποτελεσματικότητας την έννοια ότι, μετά τη διαπίστωση του καταχρηστικού χαρακτήρα ρήτρας όπως η προαναφερθείσα, δεν επιτρέπουν στον εθνικό δικαστή να παραπέμψει τους συμβαλλόμενους σε διαπραγματεύσεις με σκοπό τον καθορισμό νέου επιτοκίου, χωρίς να καθορίσει τις παραμέτρους των διαπραγματεύσεων;

4) Σε περίπτωση αρνητικής απάντησης στο ερώτημα αυτό, ποια είναι τα ενδεχόμενα μέσα για την εξασφάλιση προστασίας των καταναλωτών σύμφωνα με τις διατάξεις του άρθρου 6, παράγραφος 1, της οδηγίας [93/13];»

Επί των προδικαστικών ερωτημάτων

- 24 Εισαγωγικώς, υπενθυμίζεται ότι, κατά πάγια νομολογία, στο πλαίσιο της διαδικασίας συνεργασίας μεταξύ των εθνικών δικαστηρίων και του Δικαστηρίου την οποία θεσπίζει το άρθρο 267 ΣΛΕΕ, στο Δικαστήριο απόκειται να δώσει στο εθνικό δικαστήριο μια χρήσιμη απάντηση που να του παρέχει τη δυνατότητα επιλύσεως της διαφοράς της οποίας έχει επιληφθεί. Υπό το ως άνω πρίσμα, το Δικαστήριο μπορεί να αναδιατυπώσει, εφόσον είναι αναγκαίο, τα προδικαστικά ερωτήματα που του έχουν υποβληθεί (αποφάσεις της 7ης Αυγούστου 2018, *Smith*, C-122/17, EU:C:2018:631, σκέψη 34, και της 3ης Μαρτίου 2020, *Gómez del Moral Guasch*, C-125/18, EU:C:2020:138, σκέψη 27).
- 25 Ως προς το ζήτημα αυτό, διευκρινίζεται ότι, στην υπό κρίση υπόθεση, το Δικαστήριο δεν ερωτάται σχετικά με τα κριτήρια εκτίμησης του καταχρηστικού χαρακτήρα των ρητρών που διέπουν τον μηχανισμό καθορισμού του κυμαινόμενου επιτοκίου της επίμαχης σύμβασης δανείου. Αντιθέτως, τα προδικαστικά ερωτήματα που υποβλήθηκαν στην υπό κρίση υπόθεση αφορούν αποκλειστικά τις συνέπειες της διαπίστωσης του καταχρηστικού χαρακτήρα τέτοιων συμβατικών ρητρών.
- 26 Επομένως, προκειμένου να δοθεί χρήσιμη απάντηση στο αιτούν δικαστήριο, πρέπει να γίνει δεκτό ότι, με τα προδικαστικά ερωτήματα, τα οποία πρέπει να εξεταστούν από κοινού, το αιτούν δικαστήριο ζητεί, κατ' ουσίαν, να διευκρινιστεί αν, κατ' ορθήν ερμηνεία του άρθρου 6, παράγραφος 1, της οδηγίας 93/13, όταν, κατόπιν της διαπίστωσης του καταχρηστικού χαρακτήρα των ρητρών που ορίζουν τον μηχανισμό καθορισμού του κυμαινόμενου επιτοκίου σε σύμβαση δανείου, όπως η επίμαχη στην κύρια δίκη, η σύμβαση αυτή δεν μπορεί να εξακολουθήσει να ισχύει χωρίς τις καταχρηστικές ρήτρες, ούτε υπάρχει στο εθνικό δίκαιο ρύθμιση ενδοτικού δικαίου η οποία να ισχύει αντί των ρητρών αυτών, η ως άνω διάταξη δεν επιτρέπει στον εθνικό δικαστή να ορίσει νέο τρόπο υπολογισμού του επιτοκίου ή να καλέσει τα μέρη να διαπραγματευτούν ώστε να ορίσουν νέο τρόπο υπολογισμού του επιτοκίου, χωρίς να καθορίσει τις παραμέτρους των διαπραγματεύσεών τους.
- 27 Προκειμένου να δοθεί απάντηση στο ως άνω ερώτημα, πρέπει κατ' αρχάς να υπενθυμιστούν τα θεμέλια της προστασίας των καταναλωτών στον τομέα των καταχρηστικών συμβατικών ρητρών τα οποία θέτει η οδηγία 93/13, όπως έχει ερμηνευθεί από το Δικαστήριο.
- 28 Το σύστημα προστασίας που εγκαθιδρύει η οδηγία 93/13 στηρίζεται στην αντίληψη ότι ο καταναλωτής βρίσκεται σε υποδεέστερη θέση έναντι του επαγγελματία, όσον αφορά τόσο τη διαπραγματευτική ισχύ όσο και το επίπεδο πληροφόρησης, κατάσταση η οποία τον υποχρεώνει να προσχωρήσει στους όρους που έχει καταρτίσει εκ των προτέρων ο επαγγελματίας, χωρίς να έχει τη δυνατότητα να επηρεάσει το περιεχόμενό τους. Λαμβάνοντας υπόψη την υποδεέστερη αυτή θέση, η οδηγία υποχρεώνει τα κράτη μέλη να προβλέπουν μηχανισμό που να διασφαλίζει ότι όσες συμβατικές ρήτρες δεν έχουν αποτελέσει αντικείμενο ατομικής διαπραγματεύσεως μπορούν να ελέγχονται προκειμένου να διαπιστωθεί ο ενδεχόμενος καταχρηστικός τους χαρακτήρας (απόφαση της 3ης Οκτωβρίου 2019, *Dziubak*, C-260/18, EU:C:2019:819, σκέψη 37 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία).
- 29 Στο πλαίσιο αυτό, σύμφωνα με το άρθρο 6, παράγραφος 1, της οδηγίας 93/13, τα εθνικά δικαστήρια οφείλουν να αφήνουν ανεφάρμοστες τις καταχρηστικές ρήτρες, ώστε να μην παράγουν αυτές δεσμευτικά αποτελέσματα έναντι του καταναλωτή, εκτός και εάν αντιτίθεται σ' αυτό ο καταναλωτής (πρβλ. απόφαση της 3ης Μαρτίου 2020, *Gómez del Moral Guasch*, C-125/18, EU:C:2020:138, σκέψη 58 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία). Εντούτοις, η οικεία σύμβαση πρέπει να εξακολουθήσει να ισχύει, κατ' αρχήν, χωρίς καμία άλλη τροποποίηση πέραν εκείνης που προκύπτει από την κατάργηση των καταχρηστικών ρητρών, κατά το μέτρο που, βάσει των κανόνων του εσωτερικού δικαίου, η διατήρηση σε ισχύ της συμβάσεως είναι νομικώς εφικτή (βλ., ιδίως, απόφαση της 5ης Ιουνίου 2019, *GT*, C-38/17, EU:C:2019:461, σκέψη 42 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία).

- 30 Κατά συνέπεια, όταν ο εθνικός δικαστής διαπιστώνει την ακυρότητα καταχρηστικής ρήτρας σε σύμβαση που συνάπτεται μεταξύ επαγγελματία και καταναλωτή, δεν επιτρέπεται να συμπληρώσει τη σύμβαση αναθεωρώντας το περιεχόμενο της ρήτρας (πρβλ. απόφαση της 3ης Μαρτίου 2020, Gómez del Moral Guasch, C-125/18, EU:C:2020:138, σκέψη 59 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία).
- 31 Πράγματι, το Δικαστήριο έχει κρίνει ότι, εάν το εθνικό δικαστήριο είχε την εξουσία να αναθεωρεί το περιεχόμενο των καταχρηστικών ρητρών που περιέχονται σε τέτοιες συμβάσεις, η ευχέρεια αυτή θα καθιστούσε ενδεχομένως δυσχερέστερη την επίτευξη του μακροπρόθεσμου σκοπού του άρθρου 7 της οδηγίας 93/13. Η ευχέρεια αυτή θα συνέτεινε στην εκμηδένιση του αποτρεπτικού αποτελέσματος που ασκεί στους επαγγελματίες ο πλήρης αποκλεισμός της εφαρμογής τέτοιων καταχρηστικών ρητρών έναντι των καταναλωτών, στο μέτρο που οι επαγγελματίες θα εξακολουθούσαν να υπόκεινται στον πειρασμό να χρησιμοποιούν τέτοιες ρήτρες, γνωρίζοντας ότι, ακόμη και εάν αυτές κηρύσσονταν άκυρες, η σύμβαση θα μπορούσε παρά ταύτα να συμπληρωθεί, κατά το αναγκαίο μέτρο, από το εθνικό δικαστήριο ώστε να εξασφαλισθεί το συμφέρον των εν λόγω επαγγελματιών (αποφάσεις της 14ης Ιουνίου 2012, Banco Español de Crédito, C-618/10, EU:C:2012:349, σκέψη 69, της 30ής Απριλίου 2014, Kásler και Káslerné Rábai, C-26/13, EU:C:2014:282, σκέψη 79, της 26ης Μαρτίου 2019, Abanca Corporación Bancaria και Bankia, C-70/17 και C-179/17, EU:C:2019:250, σκέψη 54, και της 3ης Μαρτίου 2020, Gómez del Moral Guasch, C-125/18, EU:C:2020:138, σκέψη 60).
- 32 Εντούτοις, σε περίπτωση κατά την οποία σύμβαση συναφθείσα μεταξύ επαγγελματία και καταναλωτή δεν μπορεί να εξακολουθήσει να ισχύει μετά την κατάργηση καταχρηστικής ρήτρας, το άρθρο 6, παράγραφος 1, της οδηγίας 93/13 δεν αντιτίθεται στην κατάργηση από τον εθνικό δικαστή, κατ'εφαρμογήν αρχών του δικαίου των συμβάσεων, της καταχρηστικής ρήτρας και στην αντικατάστασή της με εθνική διάταξη ενδοτικού δικαίου σε περιπτώσεις στις οποίες η κήρυξη της καταχρηστικής ρήτρας ανίσχυρης θα υποχρέωνε τον εθνικό δικαστή να ακυρώσει τη σύμβαση στο σύνολό της, εκθέτοντας με τον τρόπο αυτόν τον καταναλωτή σε ιδιαιτέρως επιζήμιες συνέπειες, περιάγοντάς τον σε δυσμενή θέση (βλ., ιδίως, αποφάσεις της 30ής Απριλίου 2014, Kásler και Káslerné Rábai, C-26/13, EU:C:2014:282, σκέψεις 80 και 83, της 26ης Μαρτίου 2019, Abanca Corporación Bancaria και Bankia, C-70/17 και C-179/17, EU:C:2019:250, σκέψη 56, της 3ης Οκτωβρίου 2019, Dziubak, C-260/18, EU:C:2019:819, σκέψη 48, και της 3ης Μαρτίου 2020, Gómez del Moral Guasch, C-125/18, EU:C:2020:138, σκέψη 61).
- 33 Η αντικατάσταση αυτή δικαιολογείται πλήρως με γνώμονα τον σκοπό της οδηγίας 93/13. Πράγματι, συνάδει προς τον σκοπό του άρθρου 6, παράγραφος 1, της οδηγίας 93/13, καθόσον η διάταξη αυτή έχει σκοπό να αντικαταστήσει την τυπική ισορροπία που εισάγει η σύμβαση μεταξύ των δικαιωμάτων και των υποχρεώσεων των συμβαλλομένων με μια ουσιαστική ισορροπία, ικανή να αποκαταστήσει τη μεταξύ τους ισότητα, και όχι να πλήξει με ακυρότητα κάθε σύμβαση που περιέχει καταχρηστικές ρήτρες (βλ., ιδίως, αποφάσεις της 30ής Απριλίου 2014, Kásler και Káslerné Rábai, C-26/13, EU:C:2014:282, σκέψεις 81 και 82 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία, της 26ης Μαρτίου 2019, Abanca Corporación Bancaria και Bankia, C-70/17 και C-179/17, EU:C:2019:250, σκέψη 57, και της 3ης Μαρτίου 2020, Gómez del Moral Guasch, C-125/18, EU:C:2020:138, σκέψη 62).
- 34 Εάν, σε περίπτωση όπως η περιγραφείσα στη σκέψη 32 της παρούσας απόφασης, δεν επιτρεπόταν στον εθνικό δικαστή η εφαρμογή εθνικής διατάξεως ενδοτικού δικαίου αντί καταχρηστικής ρήτρας και εάν, κατά συνέπεια, αυτός όφειλε να ακυρώσει τη σύμβαση στο σύνολό της, τούτο θα συνεπαγόταν ενδεχομένως ιδιαιτέρως επιζήμιες συνέπειες για τον καταναλωτή, με αποτέλεσμα να διακυβεύεται ο αποτρεπτικός χαρακτήρας που απορρέει από την ακύρωση της συμβάσεως. Ειδικότερα, όσον αφορά μια δανειακή σύμβαση, τέτοια ακύρωση θα είχε κατ'αρχήν ως συνέπεια να καταστεί αμέσως απαιτητό το υπολειπόμενο οφειλόμενο ποσό του δανείου, σε έκταση η οποία ενδέχεται να υπερβαίνει τις οικονομικές δυνατότητες του καταναλωτή και, ως εκ τούτου, θα είχε μάλλον ως αποτέλεσμα να βρεθεί αυτός σε δυσμενέστερη θέση και όχι ο δανειστής ο οποίος, συνακόλουθα, δεν θα είχε κίνητρο να αποφεύγει την εισαγωγή τέτοιων ρητρών στις συμβάσεις που προτείνει (βλ., ιδίως, αποφάσεις της

30ής Απριλίου 2014, Kásler και Káslerné Rábai, C-26/13, EU:C:2014:282, σκέψεις 83 και 84, της 26ης Μαρτίου 2019, Abanca Corporación Bancaria και Bankia, C-70/17 και C-179/17, EU:C:2019:250, σκέψη 58, και της 3ης Μαρτίου 2020, Gómez del Moral Guasch, C-125/18, EU:C:2020:138, σκέψη 63).

- 35 Εξάλλου, το Δικαστήριο έχει επίσης κρίνει ότι το άρθρο 6, παράγραφος 1, της οδηγίας 93/13 αντιτίθεται στη πλήρωση των κενών της σύμβασης που προκύπτουν από την απάλειψη των καταχρηστικών της ρητρών αποκλειστικώς και μόνον βάσει εθνικών διατάξεων γενικού χαρακτήρα που δεν έχουν αποτελέσει το αντικείμενο ειδικής εκτίμησης του νομοθέτη προς επίτευξη της ισορροπίας μεταξύ του συνόλου των δικαιωμάτων και υποχρεώσεων των συμβαλλομένων και, επομένως, δεν καλύπτονται από το τεκμήριο μη καταχρηστικού χαρακτήρα, οι οποίες προβλέπουν ότι οι έννομες συνέπειες δικαιοπραξίας συμπληρώνονται, ιδίως, από τις έννομες συνέπειες που απορρέουν από την αρχή της επιεικείας ή από τα συναλλακτικά ήθη και οι οποίες δεν είναι διατάξεις ενδοτικού δικαίου, ούτε διατάξεις που εφαρμόζονται σε περίπτωση συμφωνίας των συμβαλλομένων (απόφαση της 3ης Οκτωβρίου 2019, Dziubak, C-260/18, EU:C:2019:819, σκέψεις 61 και 62).
- 36 Εν προκειμένω, το αιτούν δικαστήριο ζητεί από το Δικαστήριο διευκρινίσεις ως προς τις εξουσίες που απονέμει το άρθρο 6, παράγραφος 1, της οδηγίας 93/13 στον εθνικό δικαστή στην περίπτωση που η σύμβαση δεν μπορεί να εξακολουθήσει να ισχύει χωρίς τις καταχρηστικές ρήτρες, αλλά ο εθνικός δικαστής δεν μπορεί να συμπληρώσει το κενό με εθνική διάταξη ενδοτικού δικαίου.
- 37 Μολονότι το γράμμα του άρθρου 6, παράγραφος 1, της οδηγίας 93/13 δεν παρέχει καμία ένδειξη ως προς το ζήτημα αυτό, πρέπει να υπογραμμιστεί ότι σκοπός της οδηγίας είναι η παροχή στους καταναλωτές υψηλού επιπέδου προστασίας. Ειδικότερα, ο νομοθέτης της Ένωσης όρισε ρητά στο άρθρο 7 της οδηγίας 93/13, σε συνδυασμό με την εικοστή τέταρτη αιτιολογική της σκέψη, ότι οι αρχές των κρατών μελών, μεταξύ των οποίων και οι δικαστικές, πρέπει να διαθέτουν τα κατάλληλα και αποτελεσματικά μέσα ώστε να θέτουν τέρμα στην εφαρμογή των καταχρηστικών ρητρών στις συμβάσεις που συνάπτονται με τους καταναλωτές.
- 38 Υπό το πρίσμα αυτό, όπως προκύπτει από τη νομολογία που εκτέθηκε στις σκέψεις 31 έως 34 της παρούσας απόφασης, μέσω των συνεπειών της διαπίστωσης του καταχρηστικού χαρακτήρα ρήτρας σύμβασης που έχει συναφθεί μεταξύ επαγγελματία και καταναλωτή πρέπει να καθίσταται δυνατή η επίτευξη δύο σκοπών. Αφενός, ο δικαστής πρέπει να μεριμνά ώστε να μπορεί να αποκατασταθεί η ισότητα μεταξύ των συμβαλλομένων η οποία θα διακυβευόταν λόγω της εφαρμογής καταχρηστικής ρήτρας έναντι του καταναλωτή. Αφετέρου, πρέπει να διασφαλίζεται ότι ο επαγγελματίας δεν θα έχει κίνητρο για την εισαγωγή τέτοιων ρητρών στις συμβάσεις που προτείνει στους καταναλωτές.
- 39 Πάντως, η οδηγία 93/13 δεν έχει σκοπό να προωθήσει ενιαίες λύσεις όσον αφορά τις συνέπειες της διαπίστωσης του καταχρηστικού χαρακτήρα ορισμένης συμβατικής ρήτρας. Επομένως, κατά το μέτρο που, σύμφωνα με το άρθρο 6 παράγραφος 1, της οδηγίας 93/13, οι καταχρηστικές ρήτρες δεν μπορούν να δεσμεύουν τους καταναλωτές, οι σκοποί αυτοί επιτυγχάνονται, ανάλογα με την περίπτωση και το εθνικό νομικό πλαίσιο, απλώς και μόνον με τη μη εφαρμογή της επίμαχης καταχρηστικής ρήτρας έναντι του καταναλωτή ή, όταν η σύμβαση δεν μπορεί να εξακολουθήσει να ισχύει χωρίς την εν λόγω ρήτρα, μέσω της εφαρμογής εθνικών διατάξεων ενδοτικού δικαίου αντί της καταχρηστικής ρήτρας.
- 40 Ωστόσο, η απαρίθμηση των ως άνω συνεπειών της διαπίστωσης του καταχρηστικού χαρακτήρα ορισμένης συμβατικής ρήτρας δεν είναι εξαντλητική.
- 41 Επομένως, όταν ο εθνικός δικαστής κρίνει ότι η επίμαχη σύμβαση δανείου δεν μπορεί, σύμφωνα με το δίκαιο των συμβάσεων, να εξακολουθήσει να ισχύει χωρίς τις καταχρηστικές ρήτρες και όταν στο εθνικό δίκαιο δεν υφίσταται διάταξη ενδοτικού δικαίου ή διάταξη εφαρμοστέα σε περίπτωση συμφωνίας των συμβαλλομένων η οποία να μπορεί να αντικαταστήσει τις εν λόγω ρήτρες, πρέπει να γίνει δεκτό ότι, κατά το μέτρο που ο καταναλωτής δεν εξέφρασε την επιθυμία να διατηρηθούν σε ισχύ οι καταχρηστικές ρήτρες και η ακύρωση της σύμβασης θα τον εξέθετε σε ιδιαίτερος επιζήμιες

συνέπειες, το υψηλό επίπεδο προστασίας που πρέπει να παρέχεται βάσει της οδηγίας 93/13 επιτάσσει, προς τον σκοπό της αποκατάστασης πραγματικής ισορροπίας μεταξύ των εκατέρωθεν δικαιωμάτων και υποχρεώσεων των συμβαλλομένων, τη λήψη εκ μέρους του δικαστή όλων των αναγκαίων μέτρων, λαμβανομένου υπόψη του συνόλου του εσωτερικού δικαίου, προκειμένου να προστατευθεί ο καταναλωτής από τις ιδιαιτέρως επιζήμιες συνέπειες που θα μπορούσε να προκαλέσει εις βάρος του η ακύρωση της σύμβασης, μεταξύ άλλων και λόγω του αμέσως απαιτητού της αξίωσης του επαγγελματία.

- 42 Ως προς το ζήτημα αυτό, διευκρινίζεται ότι, υπό περιστάσεις όπως αυτές της διαφοράς της κύριας δίκης, τίποτε δεν εμποδίζει τον εθνικό δικαστή, μεταξύ άλλων, να καλέσει τα μέρη να διαπραγματευθούν προκειμένου να καθορίσουν τον τρόπο υπολογισμού του επιτοκίου, υπό την προϋπόθεση ότι ο δικαστής θα ορίσει το πλαίσιο των διαπραγματεύσεων και ότι σκοπός τους θα είναι η επίτευξη πραγματικής ισορροπίας μεταξύ των δικαιωμάτων και των υποχρεώσεων των συμβαλλομένων, λαμβανομένου ιδίως υπόψη του σκοπού προστασίας του καταναλωτή από τον οποίο διαπνέεται η οδηγία 93/13.
- 43 Πράγματι, όπως έχει κρίνει το Δικαστήριο, ο εθνικός δικαστής οφείλει, κατά το δυνατόν, να εφαρμόσει το εσωτερικό δίκαιο κατά τρόπον ώστε η διαπίστωση του καταχρηστικού χαρακτήρα της επίμαχης ρήτρας να επισύρει όλες τις συνέπειες που προβλέπει το εθνικό δίκαιο, προκειμένου να επιτευχθεί το αποτέλεσμα που προβλέπει το άρθρο 6, παράγραφος 1, της οδηγίας, ήτοι ο καταναλωτής να μη δεσμεύεται από τη ρήτρα αυτή (πρβλ. απόφαση της 30ής Μαΐου 2013, *Jörös*, C-397/11, EU:C:2013:340, σκέψεις 52 και 53). Το αυτό ισχύει και στην περίπτωση που πρέπει να οριστούν, κατόπιν της διαπίστωσης του καταχρηστικού χαρακτήρα ορισμένης ρήτρας, οι συνέπειες της διαπίστωσης αυτής, προκειμένου να διασφαλιστεί, σύμφωνα με τον σκοπό της οδηγίας, υψηλό επίπεδο προστασίας του καταναλωτή.
- 44 Εντούτοις, πρέπει να διευκρινιστεί ότι οι εξουσίες του δικαστή δεν μπορούν να βαίνουν πέραν του απολύτως αναγκαίου για την αποκατάσταση της συμβατικής ισορροπίας μεταξύ των συμβαλλομένων και, επομένως, για την προστασία του καταναλωτή από τις ιδιαιτέρως επιζήμιες συνέπειες που θα μπορούσε να προκαλέσει η ακύρωση της επίμαχης σύμβασης δανείου. Πράγματι, αν επιτρεπόταν στον δικαστή να τροποποιεί ή να μετριάξει ελεύθερα το περιεχόμενο των καταχρηστικών ρητρών, η εξουσία αυτή θα μπορούσε να θέσει εν αμφιβόλω την επίτευξη των σκοπών που εκτέθηκαν στη σκέψη 38 της παρούσας απόφασης.
- 45 Κατόπιν των ανωτέρω σκέψεων, στα υποβληθέντα προδικαστικά ερωτήματα πρέπει να δοθεί η απάντηση ότι, κατ' ορθήν ερμηνεία του άρθρου 6, παράγραφος 1, της οδηγίας 93/13, όταν, κατόπιν της διαπίστωσης του καταχρηστικού χαρακτήρα των ρητρών που ορίζουν τον μηχανισμό καθορισμού του κυμαινόμενου επιτοκίου σε σύμβαση δανείου όπως η επίμαχη στην κύρια δίκη, η σύμβαση δεν μπορεί να εξακολουθήσει να ισχύει χωρίς τις καταχρηστικές ρήτρες, ούτε υπάρχει στο εθνικό δίκαιο διάταξη ενδοτικού δικαίου η οποία να ισχύει αντί των ρητρών αυτών, ο εθνικός δικαστής οφείλει να λάβει όλα τα αναγκαία μέτρα, λαμβάνοντας υπόψη το σύνολο του εσωτερικού δικαίου, προκειμένου να προστατεύσει τον καταναλωτή από τις ιδιαιτέρως επιζήμιες συνέπειες που θα μπορούσε να προκαλέσει εις βάρος του η ακύρωση της σύμβασης. Υπό περιστάσεις όπως αυτές της διαφοράς της κύριας δίκης, τίποτε δεν εμποδίζει τον εθνικό δικαστή, μεταξύ άλλων, να καλέσει τα μέρη να διαπραγματευθούν προκειμένου να καθορίσουν τον τρόπο υπολογισμού του επιτοκίου, υπό την προϋπόθεση ότι ο δικαστής θα ορίσει το πλαίσιο των διαπραγματεύσεων και ότι σκοπός τους θα είναι η επίτευξη πραγματικής ισορροπίας μεταξύ των δικαιωμάτων και των υποχρεώσεων των συμβαλλομένων, λαμβανομένου ιδίως υπόψη του σκοπού προστασίας του καταναλωτή από τον οποίο διαπνέεται η οδηγία 93/13.

Επί των δικαστικών εξόδων

- 46 Δεδομένου ότι η παρούσα διαδικασία έχει ως προς τους διαδίκους της κύριας δίκης τον χαρακτήρα παρεμπίπτοντος που ανέκυψε ενώπιον του αιτούντος δικαστηρίου, σ' αυτό εναπόκειται να αποφανθεί επί των δικαστικών εξόδων. Τα έξοδα στα οποία υποβλήθηκαν όσοι υπέβαλαν παρατηρήσεις στο Δικαστήριο, πλην των ως άνω διαδίκων, δεν αποδίδονται.

Για τους λόγους αυτούς, το Δικαστήριο (πρώτο τμήμα) αποφαινεται:

Κατ' ορθήν ερμηνεία του άρθρου 6, παράγραφος 1, της οδηγίας 93/13/ΕΟΚ του Συμβουλίου, της 5ης Απριλίου 1993, σχετικά με τις καταχρηστικές ρήτρες των συμβάσεων που συνάπτονται με καταναλωτές, όταν, κατόπιν της διαπίστωσης του καταχρηστικού χαρακτήρα των ρητρών που ορίζουν τον μηχανισμό καθορισμού του κυμαινόμενου επιτοκίου σε σύμβαση δανείου όπως η επίμαχη στην κύρια δίκη, η σύμβαση δεν μπορεί να εξακολουθήσει να ισχύει χωρίς τις καταχρηστικές ρήτρες, ούτε υπάρχει στο εθνικό δίκαιο διάταξη ενδοτικού δικαίου η οποία να ισχύει αντί των ρητρών αυτών, ο εθνικός δικαστής οφείλει να λάβει όλα τα αναγκαία μέτρα, λαμβάνοντας υπόψη το σύνολο του εσωτερικού δικαίου, προκειμένου να προστατεύσει τον καταναλωτή από τις ιδιαιτέρως επιζήμιες συνέπειες που θα μπορούσε να προκαλέσει εις βάρος του η ακύρωση της σύμβασης. Υπό περιστάσεις όπως αυτές της διαφοράς της κύριας δίκης, τίποτε δεν εμποδίζει τον εθνικό δικαστή, μεταξύ άλλων, να καλέσει τα μέρη να διαπραγματευθούν προκειμένου να καθορίσουν τον τρόπο υπολογισμού του επιτοκίου, υπό την προϋπόθεση ότι ο δικαστής θα ορίσει το πλαίσιο των διαπραγματεύσεων και ότι σκοπός τους θα είναι η επίτευξη πραγματικής ισορροπίας μεταξύ των δικαιωμάτων και των υποχρεώσεων των συμβαλλομένων, λαμβανομένου ιδίως υπόψη του σκοπού προστασίας του καταναλωτή από τον οποίο διαπνέεται η οδηγία 93/13.

(υπογραφές)